

Kleresi och lekfolk i gåvobokens anteckningar av Bertil Nilsson

Text © Bertil Nilsson

DOI: <https://doi.org/10.37852/oblu.353.c831>

Ingår i antologin:

Mellan evighet och vardag: Lunds domkyrkas martyrologium Liber daticus vetustior (den äldre gåvoboken): studier och faksimilutgåva

Redaktör: Eva Nilsson Nylander

eISBN: 978-91-985432-7-8

ISBN: 978-91-7874-181-6

Skrifter utgivna av Universitetsbiblioteket i Lund. Ny följd. 10

ISSN: 0348-4572

Utgivare: Universitetsbiblioteket, Lunds universitet

Denna text är licensierad under CC-BY, Erkännande. (Se fullständiga villkor: <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.sv>) Enligt licensen får verket spridas och bearbetas utan att tillstånd behövs, men verkets upphovsperson måste anges.

Verket är publicerat med öppen tillgång i elektronisk form 2026, ursprungligt publiceringsår 2014.

Bertil Nilsson

Kleresi och lekfolk i gåvobokens anteckningar

I LIBER DATICUS VETUSTIOR (LDV) finns en rad upplysningar av skiftande innehåll och karaktär som ger insikter på ett stort antal områden inom medeltida historia i vid mening. Trots detta har boken endast i ringa utsträckning använts i tidigare forskning och då huvudsakligen med utgångspunkt från de förhållandevis få notiserna av berättande slag, som innehåller information om historiska händelser och mer inflytelserika personers karaktär. Men det finns mycket mer än så att hämta. Den följande artikeln utgör därför en översiktlig presentation av de väsentligaste delarna av innehållet i boken. Detta ger kunskap om bland annat ortnamn, personnamn, kyrkliga ämbetsbärare, borgare, frälse personer, donationer, mässor, förböner, altaren, domkyrkans kontaktnät, staden Lund m.m. Ett antal av dessa "ämnesområden" behandlas mer fördjupat i andra artiklar i föreliggande utgåva.

Senast LDV mer ingående uppmärksammades i forskningen var i samband med Carsten Breengaards disputation i Köpenhamn år 1982. I sin doktorsavhandling med titeln *Muren om Israels hus. Regnum og sacerdotium i Danmark 1050–1170* behandlade han mycket ingående och med utgångspunkt i ett närgånget studium av själva handskriften ett antal historiska notiser i LDV, i synnerhet sådana som gällde danska kungar och prinsar.¹ Detta skedde mot bakgrund av Lauritz Weibulls teser dels i utgåvan av *Necrologium Lundense* 1923, dels i en artikel i *Scandia* 1928, där han med utgångspunkt från *Necrologium* och LDV lanserade en hypotes om spänningar mellan två varandra motställda grupperingar i Danmark. Weibulls hypotes, som efter hand mer eller mindre kom att betraktas som sanning, har i stor utsträckning präglat dansk historieskrivning om 1100-talet ända fram till 1900-talets sista decennier.

Som en konsekvens av den konstruktivt kritiska framställningen i Breengaards avhandling förekom en diskussion i dansk *Historisk Tidsskrift* 1986 mellan honom och Curt Weibull som gällde handskriftens tillförlitlighet och inte minst dess tendens i fråga om notiserna rörande danska kungar

1 Breengaard 1982, s. 27–51.

och furstliga personer. Såväl Breengaards avhandling som den efterföljande debatten ger god inblick i hur man kan resonera källkritiskt om LDV i jämförelse med Roskildekrönikan respektive Saxos *Gesta Danorum* utifrån några enskilda anteckningar av det nämnda slaget och bland annat med hjälp av paleografiska undersökningar.

I övrigt tycks inte handskriften som helhet, vare sig i original eller enligt Christian Weekes utgåva från 1884–1889, ha tagits i anspråk för undersökningar av de många aspekter av medeltida kulturhistoria och kyrkoliv som skulle kunna belysas genom ett noggrant studium av den. Därvidlag skulle informationen i många fall kunna relateras till annat samtida källmaterial samt sättas in i ett kronologiskt perspektiv. Vidare skulle Weekes dateringar av när enskilda anteckningar gjorts, vilka han förlade inom 30-årsintervall, kunna förfinas. Han har dessutom i sina noter lagt en god grund att bygga vidare på, när det gäller studiet av släktrationer rörande ett antal av de personer vilkas namn finns upptagna i LDV. Även inom andra områden skulle Weekes utgåva tillsammans med den nu föreliggande volymen och dess artiklar kunna tas som utgångspunkt för fördjupade studier.

Martyrologium och nekrologium

LDV är både ett martyrologium och ett nekrologium. Det betyder att under varje datum, som anges på romerskt sätt utifrån huvuddagarna *kalendae*, *nonae* och *idus*, finns först en del som upptar dem som firades som helgon en bestämd dag. Martyrologiet (se Borgehammar), som har kontinentala martyrologier från 800-talet som förlagor, har inte nedskrivits i Lund utan troligen i Corbie (se Rydén); själva handskriften är alltså importerad. Men under martyrologiets text eller vid sidan om, beroende på hur utrymmet räckt, har andra personer än helgon som dött den aktuella dagen antecknats. Den texten, vilken utgör nekrologiet, har däremot lagts upp och kontinuerligt kompletterats vid Lunds domkyrka. De som antecknats där har på ett eller annat sätt haft relation till domkyrkan och dess kleresi och blev föremål för förböner i mässor och den typ av bönegudstjänster som benämndes vigiliar. Vid uppläggningsen av LDV, som genomfördes av *en* hand på kontinenten i fråga om martyrologiets text och två händer i Lund när det gäller nekrologiets, överfördes uppgifter om de döda från ett nu förlorat nekrologium som alltså utgjorde LDV:s föregångare, inte såsom det tidigare antagits, från det så kallade *Memoriale fratrum* i *Necrologium Lundense* (se Gelting). Efter hand fördes nya namn in i listan över döda under en tidsrymd på nära tre hundra år med början under första hälften av 1100-talet, troligen under tiden 1139 till 1146 (se Gelting), och med en slutpunkt under 1410-talet.

Från källkritisk synpunkt får man utgå från att uppgifterna om de döda, deras dödsdagar, donationerna och anniversarierna är noggrant förda. Donationerna var nämligen av avgörande ekonomisk betydelse för kleresiet vid domkyrkan, dennas byggnadskassa och gudstjänstlivet, vilket

till stor del finansierades genom dem. Från en andlig utgångspunkt var det viktigt också för andra personer än kleresiet att förbönerna kunde fram-
bäras, såsom de konvent och kloster som ingick i bönegemenskapen med
Lunds domkyrka (se Nyberg) samt efterlevande släktingar till donatorer
och – enligt tidens teologi – självfallet och främst för de döda själva, vilkas
namn fanns antecknade. Emellertid har felläsningar och därmed felskriv-
ningar gjorts vid överförandet av uppgifter till LDV:s nekrologium. Därtill
kommer att uppgifter om datum kunde bli felaktiga, så att en person inte
kom att föras in under korrekt dödsdag, därför att skrivaren missuppfat-
tat datumangivelsen.² Vi får anta att den mänskliga faktorn legat bakom
felaktigheter också när nekrologiet fortsatte att föras. Det går emellertid
inte att säga något mer generellt om sådana inadvertenser, och det är långt
ifrån alltid eller kanske enbart sällan möjligt att upptäcka dem. Däremot är
det knappast troligt att dödsnotiserna – när vi bortser från dem med berät-
tande historiskt stoff – innehåller direkta förfalskningar med helt upp-
diktad information. Något sådant har såvitt mig bekant ännu inte kunnat
påvisas, men helt säker skall man kanske inte vara. Den som idag använder
sig av LDV som historisk källa måste hur som helst pröva detaljerna i varje
enskilt fall. Som Breengaards avhandling visat gäller detta om den berät-
tande information rörande historiska händelser och personer som LDV
innehåller och där i flera fall annat källmaterial står till buds som möjlig-
gör kontroll och diskussion av bokens upplysningar, men också de övriga
anteckningarna i nekrologiet måste utsättas för källkritisk granskning.

Olika typer av anteckningar i nekrologiet

Martyrologiets texter och innehåll kommer inte att behandlas i den följande artikeln; det sker på annan plats i föreliggande volym (Borgehammar). I stället är det anteckningarna om de döda som skall presenteras utifrån frågeställningen om vilken huvudsaklig information som dessa ger.

Något generaliserat och enligt mitt förslag till indelning kan man säga att nekrologiet innehåller fyra typer av notiser, varav tre kan betecknas som korta, men som många gånger lappar över varandra innehållsligt – det förefaller inte ha funnits något bestämt och allmängiltigt krav på hur en anteckning skulle utformas och vilka uppgifter som skulle finnas med. Ibland kanske det tillgängliga utrymmet har fått avgöra detta. Samtidigt vet vi att man kunde radera och att man också gjort det, samt att notiser flyttats och hela blad lagts till. I den mån det handlade om donationer var det självfallet av största vikt att donator och ändamålet med gåvan registre-
rades. Men långt ifrån alla, vilkas namn har antecknats i LDV, kan kopplas samman med någon donation, bland annat därför att ett betydande antal personer varit munkar eller nunnor.

1) Den enklaste av notiserna utgörs av ett konstaterande att NN avlidit den aktuella dagen, exempelvis *Obiit Cabbo* [8 maj]. Detta är den minst utförliga anteckningen, men även en sådan ger, tillsammans med andra lik-

2 *Necrologium Lundense*, s. LXVIII f.

nande, information om personamnsskicket under medeltiden. Ibland ges upplysning om vad personen kallats mer familjärt, till exempel "Margareta kallad Maggha" [30 juni] eller att han eller hon haft binamn, såsom Toke med binamnet "den rödhårige" (Rufus) [30 maj]. Någon gång förekommer att ålder anges: "Thrygillus dog, sex år" (*Obiit Thrygillus, VI anni*) [7 juni] eller att det är fråga om en lekperson: *Thora laica* [26 juli].

2) En något mer informativ typ föreligger när, förutom namnet, också personens "yrke" har angivits samt var han eller hon varit verksam. Många gånger handlar det då om klerker i Lunds stift och i synnerhet kaniker vid domkyrkan, det vill säga de klerker som tillsammans utgjorde domkapitlet, men även munkar och nunnor är rikt förekommande. Det kan således heta: "Benedicta dog, nunna vid S:ta Marie och S:t Peters kloster i Lund" (*Obiit Benedicta, sanctemonialis sancte Marie et sancti Petri Lundensis*) [20 oktober] eller "Biarno dog, präst och kanik vid Heliga kors kyrka i Dalby" (*Obiit Biarno, presbiter et canonicus ecclesie sancte Crucis de Dalby*) [25 juli]. En rad andra kyrkliga ämbetsbärare och tjänare finns representerade: abbot, akolyt, allmoseinsamlare/-utdelare (*elemosinarius*), dekan, djäkne, (dom)prost, kantor, *cantrix*, konvers, levit, magister, munk, nunna, prior(issa), präst (*presbiter, sacerdos*), subdjäkne, (ärke)biskop. Det finns också exempel på beteckningen, pojke, elev eller yngling, varvid det vid flera tillfällen tillfogats att han varit av gott gry: *Obiit Asel, puer bonæ indolis* [1 februari].

Kyrkans tjänare har ofta försetts också med information om var de hörde hemma vid tiden för sin död. Därvidlag omnämns, förutom domkyrkan i Lund, de flesta av Skånes kloster och konvent samt en del motsvarande inrättningar i det övriga Danmark, vidare Alvastra i Östergötland, Nydala i Småland, Riseberga i Närke samt Gutnalia på Gotland liksom de kloster på kontinenten som ingick i bönegemenskapen med Lunds domkyrka, nämligen Helmarshausen i Hessen och Ravengiersburg i närheten av Koblenz. Någon gång förekommer i de korta anteckningarna också upplysningen att personen i fråga varit son eller dotter till N.N., och ibland, exempelvis i fråga om vissa av ärkebiskoparna av Lund, vilka föräldrarna varit. *Cristiarn, pater domini archiepiscopi Eschili* [20 maj] eller *domina Arina, mater domini archiepiscopi Uffonis* [11 juli].

3) I den tredje kategorin enligt min indelning ges också upplysningar om gåvor till domkyrkan och dess kleresi: Jacobus Eriksun dog, borgare i Lund, som gav kyrkan två mark denarer (*Obiit Jacobus Eriksun, civis Lundensis, qui dedit ec[c]lesie duas marcas denariorum*) [20 juni]. Någon gång förekommer i dessa korta notiser också information om vad den förväntade motprestationen från klerkernas sida skulle utgöras av, vanligtvis ett antal mässor för den dödes själ. Betalningen till domkyrkan och dess klerker för deras förbönstjänster utgick dock inte enbart i form av pengar utan kunde också utgöras av andra materiella ting samt matvaror och fiskerättigheter. Så gav riddaren Tulo en värdefull purpurklädnad (*ad dei servitium reliquit vestem*

Bild 1. Gros Delphinal, "delfinmynt" från den franske kungen Karl V:s regeringstid 1364–1380. På myntets åtsida finns en delfin avbildad och på dess frånsida ett kors med krönta korsarmar; i fälten mellan korsarmarna finns två varandra motställda delfiner respektive franska liljor. Omskrifterna lyder: KAROLVS FRANCORV[M] REX (åtsidan) ET DALPH[INU]S VIENE[N]SIS (frånsidan). Om det var exakt sådana mynt som på bilden som prästen Bosae hade tillgång till går inte att avgöra; de fanns i lite olika utformning. Man kan dessutom fråga sig hur det kom sig att han kunde skänka just delfinmynt varje år till domkapitlet. Foto: Michael Sassigneux.

purpuream preciosam) [27 februari] och prästen Bosae varje år två franska mynt, kallade delfiner (*delfines*) [25 januari].

4) De utförligaste anteckningarna, som ifråga om textmassa skiljer sig från de tre kategorierna ovan, som jag betecknat som "korta notiser", är de som innehåller stiftande av anniversarier, det vill säga det liturgiska högtidlighållandet av den dödes minne på hans eller hennes döds- eller begravningsdag (se vidare nedan).

Bland dessa fyra kategorier återfinns, som redan nämnts inledningsvis, ett jämförelsevis litet antal upplysningar, också de kortfattade, om historiska händelser i berättande form, vilka får antas ha varit av intresse för Lunda-kyrkan, även om det inte alltid kan utrönas varför så varit fallet. Sådana upplysningar återfinns några enstaka gånger som tillägg i martyrologiet men huvudsakligen i nekrologiet och gäller mestadels danska kungar och furstar. Någon gång kan de emellertid avse i övrigt helt okända personer såsom den Magnus om vilken det heter att han dödades i Götaland vid Lena (*Obiit Magnus, qui occisus est in Gocia apud Lene*) [31 januari], varmed sannolikt menas slaget vid Kungslena i Västergötland år 1208. Men det heter också att det förekom en omfattande förföljelse i Lund med många döda [1 juni], och slaget vid Fotevik 1134 nämns, och en del av dem som dog där finns uppräknade [4 juni].

Anniversarierna

Anteckningarna om anniversarierna är till sin natur betydligt utförligare och liknar i de allra flesta fall mer ett testamente än de summariska dödsnotiserna, även om en liten del av dem är relativt kortfattade. Testamenten från somliga av de personer vilkas anniversarier dokumenterats i LDV finns ibland parallellt bland de danska medeltidsbrevet, något som kan ge en klarare bild av donator och hans eller hennes levnadsomständigheter.

Fenomenet anniversarium har funnits ända sedan fornkyrklig tid såsom årsmminnesdag av martyrs döds- eller begravningsdagar. Beteckningen användes dock inte enbart om sådana dagar utan även generellt om årstag då något högtidlighölls, exempelvis kyrkoinvigning, tronbestigning eller

biskopsvigning. Anniversarier för avlidna furstliga personer kan beläggas i England från 600-talet och under 800-talet i Frankerriket. I västkyrkan blev det vanligt under 1100-talet, i alla fall på kontinenten och de brittiska öarna, att också icke furstliga personer genom gåvobrev och testamenten donerade jord, egendom, pengar och föremål till kyrkor, kloster och konvent för att anniversarium skulle hållas. Detta innebar att själamässa årligen lästes på årsdagen men också att förböner samma dag i vigilians form bads för den avlidne och ibland även för närstående släktingar. Det äldsta belägget för ett anniversarium i Norden återfinns i ärkebiskop Eskils gåvobrev till Lunds domkyrka den 1 september 1145.³ Då gav han två gårdar med tillägor i Alnarp respektive Ballingslöv, vilkas avkastning skulle brukas till en gemensam gudstjänst på årsdagen av hans gravläggning samt för att bröderna då skulle kunna hålla en kärleksmåltid till åminnelse av honom.

Anniversariestiftelserna i LDV är genom århundradena i princip uppbyggda på samma sätt som ärkebiskop Eskils. Först omtalas gåvogivaren/na, därefter gåvans omfattning och sedan hur medlen skulle fördelas på anniversariedagen. Ibland förekommer upplysningar om att mässa skulle hållas även i andra kyrkor än domkyrkan. Därutöver finns här och var avslutningsvis vissa andra uppgifter. Det ena anniversariet är dock inte det andra helt likt i fråga om enskildheter; det finns inte två fullständigt identiska med avseende vare sig på donationernas omfattning, fördelningen av medel eller kleresiets motprestationer. Detta beror på att varje anniversariums utformning utgick från hur mycket donator kunnat eller velat spendera på sitt eviga väl.

Som regel är anniversarierna i LDV stiftade av *en* person för honom eller henne själv, men flera varianter finns. Exempelvis kunde *en* person stifta ett anniversarium för flera personer än sig själv; vanligtvis var det då fråga om make eller maka, men även föräldrar eller barn kunde inbegripas. Sålunda stiftade en fru Lucia, änka efter Symon Ørsun, ett anniversarium för sig själv, sin make och sina tre söner [4 juni]. En ensam person kunde också stifta två eller flera anniversarier, och även flera personer kunde vara stiftare, vanligtvis make och maka. Normalt hölls anniversariet på stiftarens dödsdag, men så var inte alltid fallet. Begravningsdagen kunde också komma i fråga, och om flera personer var inbegripna kunde anniversariet efter stiftarens föreskrift förläggas till någon helt annan dag. Det förekommer vid flera tillfällen att exempelvis make och maka har sina respektive anniversarier på två på varandra följande dagar. Minnesdagen kunde också flyttas till annat datum under året, vilket framgår på några ställen.

Om man nu försöker göra statistik gällande anniversarierna i LDV, uppstår en del problem kring hur man skall räkna på grund av nyss nämnda förhållanden samt därför att anteckningarna om en del anniversarier som varit föremål för radering ändå kan läsas men bara delvis, varför uppgiften om stiftare ibland gått förlorad. De siffror som meddelas i det följande är således approximationer, men de ger ändå en uppfattning om vilka unge-

³ DD 1:2 nr 88.

färliga tal det rör sig om. Den gjorda indelningen skulle kunna förfinas ytterligare, om någon i framtiden vill studera anniversarierna i LDV som helhet och utifrån flera aspekter än de som kan komma i fråga här.

Det totala antalet anniversarier är ca 330, och då har jag räknat endast stiftarna, inte varje person som omfattades av minneshögtiden. Av dessa har ca 280 stiftats av män och ca 55 av kvinnor. Stiftarna har i de flesta fall varit klerker och inte så sällan kaniker vid domkyrkan. Det totala antalet klerker uppgår till omkring 130. Till detta kommer ca 20 ärkebiskopar av Lund. Bland dem som inte varit kyrkliga ämbetsbärare har ca 110 varit borgare, oftast i Lund, eller haft annan icke kyrklig sysselsättning, medan ca 65 varit frälse.

Julianas anniversarium

För att konkretisera vad det handlar om, skall jag här ge ett exempel på hur en anniversariestiftelse kunde se ut. Det följande anniversariet befinner sig någonstans i mitten på en skala bestående av de minst respektive de mest omfattande donationerna och detaljrika anvisningarna. Exemplet kommer att visa vilket slag av information som kan läsas ut av anniversariestiftelserna i allmänhet och som går utöver själva gudstjänstfirandet. Anteckningen i LDV är i detta fall gjord under den sista tredjedelen av 1300-talet.

Den 12 oktober dog Juliana, en ung ogift flicka (*virgo*) av ädel börd, dotter till Haquinus Thordson. Hon gav till Lunds domkyrkas byggnadskassa (*fabrica*) alla sina egendomar i Råröd i Gumlösa socken i Göinge härad under förutsättning att de som hade hand om byggnadskassan (*tutores fabrice*), för att hennes anniversarium årligen skulle kunna hållas i domkyrkan, tilldelade de kaniker som deltog i vigilierna och mässorna 20 grossar, vikarierna 20 sterlingar, likaledes 20 sterlingar till mässor nere i kyrkan (*inferius*), 20 sterlingar till de fattiga och 6 sterlingar ”i tornet” (*in turri*), det vill säga till dem som ringde i klockorna. Resten skulle tillfalla byggnadskassan som intäkt (*in redditibus*). Slutligen upplystes om att hon var begravd framför Marines, sin mormors altare, nära den norra dörren nere i kyrkan.

Som vi ser ger den korta texten upplysningar om en rad olika fenomen och förhållanden. Dessa återkommer i varierad form i anniversarierna och i ungefär samma ordningsföljd som i detta fall; ibland är emellertid informationsflödet knapphändigare, ibland rikligare.

Här får vi alltså först veta något om personens namn, kön, ålder, civilstånd och börd. Därtill kommer två släktrationer med information om personnamn, dels fadern och hans namn, dels, på slutet, mormodern och hennes namn. Med hjälp av andra anniversarier i LDV samt andra dokument har Weeke i sin utgåva visat att Marine måste ha varit Julianas mormor och inte hennes farmor, något som inte framgår av latinets *avia*.

Donationens mottagare var alltså domkyrkans byggnadskassa (*fabrica*), men så var inte alltid fallet. För Lunds domkyrkas del kunde enligt anniversarierna inte enbart den redan nämnda byggnadskassan bli föremål

för donation utan även kanikernas bord (*mensa canonicorum*), avsett för dessas uppehålle i den mån de residerade vid domkyrkan. Att en donation avsåg någon av dessa två instanser är vanligast förekommande, men terminologin är inte entydig. Ibland nämns också kapitlet (*capitulum*) eller bröderna (*fratres*) eller kyrkan (*ecclesia*) och många gånger ingenting alls om den avsedda förmögenhetsförvaltaren. Otydligheten har att göra med vilka kollektiva instanser med egen förmögenhetsförvaltning som fanns vid domkyrkan. Detta har varierat från domkyrka till domkyrka och förändrats över tid. Anniversarierna, studerade i ett kronologiskt perspektiv, kan därför kasta ljus över förändringar med avseende på förmögenhetsrättsliga förhållanden vid domkyrkan.

Inte bara personnamn utan också ortnamn av olika slag förekommer rikligen i LDV, namn på byar, socknar och härader, såsom i Julianas fall, men ibland också på gator i Lund, såsom Bredgatan, eller i Malmö, Skanör och Ystad.

Domkyrkans olika typer av funktionärer som till allra största delen utgjordes av klerker i olika vigningsgrader i den klerikala hierarkin framträder. I det här valda exemplet nämns alltså de som hade hand om byggnadskassan samt kanikerna och vikarierna. De sistnämnda fullgjorde en del av kanikernas tjänst, i synnerhet genom att celebrera mässor vid kyrkans sidoaltaren. Indirekt nämns även de som ringde i klockorna, vilka i regel fick minst betalt för sin medverkan i anniversariet. Ansvarig för ringningarna var klockaren, men han nämns aldrig uttryckligen. Säkerligen städslade han andra personer att hjälpa till med ringningarna – de som befann sig ”i tornet” anges alltid i pluralis. Av klockarstadgan för Åbo domkyrka framgår att klockaren hade ”drängar” (*drenge*), sannolikt pojkar eller unga män, i sin tjänst.⁴ I andra anniversarier nämns också ytterligare mottagare av gåvor såsom fattiga skolarer (elever vid domkyrkans skola för prästutbildning – katedralskolan) eller bröder av tiggardordnarna, dominikaner och franciskaner, vilka båda hade konvent i Lund.

Donationerna kunde också innebära att en tjänst inrättades, såsom fallet var i kaniken Kanutus anniversarium [13 januari]. Där föreskrevs att det utöver anniversariet varje vecka vid den helige Thomas [Becket] altare skulle hållas fyra mässor, två för de döda, varvid Kanutus särskilt skulle ihågkommas, och två till ett antal namngivna helgons ära. Till detta ändamål skulle en kanik avdelas genom domkapitlets beslut.

Sådana präster som hade särskilt ansvar för ett speciellt altare och mässfirandet vid detta, bland annat för att donatorernas föreskrifter skulle kunna efterkommas, nämns på flera ställen i LDV, många gånger som *persona altaris NN*. Under den 26 januari nämns prästen Andreas som ansvarig för Maria Magdalenas altare i kryptan. Till detta altare skänkte han själv sin gård i S:t Mikael's socken i Lund.

Vi får också veta att betalning utgick från Julianas donation gällande vigilior och mässor, det vill säga de liturgiska akter som hållandet av anni-

4 Sandholm 1963, s. 140.

versariet huvudsakligen bestod av. Här anges inget bestämt antal mässor, men det förekommer i andra sammanhang, där läsningar av Psaltaren som helhet eller ett bestämt antal psalmer ur denna också tillhörde anniversariet. I vårt exempel anges att mässor skulle celebreras *inferius*, vilket syftar på kyrkans lägre del, det som vi idag skulle kalla Lunds domkyrkas långhus eller lågkyrkan till skillnad från *in choro*, i koret, som ibland uttryckligen framhölls som platsen för anniversariets själamässa och vigilior.

Också andra kyrkor utöver domkyrkan kunde tas i anspråk för ett och samma anniversarium såsom i fallet med prästen Joon Petri [27 januari]. Han förordnade att på hans årsminnesdag skulle tre mässor celebreras och två Psaltare läsas i respektive Maria Magle och lilla S:t Peters kyrkor i Lund, utöver det som skedde i domkyrkan.

Betalningen utgick i olika myntenheter och myntslag. I Julianas anniversarium var det alltså frågan grossar och sterlingar, men i andra anniversariestiftelser fanns också floriner, tournos (*gros tournois*), gamla grossar, mark, mark denarer, goda mark denarer, mark skånska denarer, mark silver, mark rent silver, solidi, solidi sterlingar, lybska solidi (*Lubycenses*), nya skånska denarer, öre, öre denarer, öre silver. Vilket värde dessa hade i relation till varandra och hur detta samt myntenheter och penningvärdet förändrades över tid kan emellertid inte enkelt utläsas genom ett studium av enbart LDV.

Vi får också veta att Juliana hade gravsatts inne i domkyrkan. Detta var inget ovanligt under medeltiden, men i fråga om en domkyrka var det ett privilegium som i första hand var förbehållet biskoparna och klerkerna, i synnerhet dem som befann sig i de tre högre vigningsgraderna, det vill säga präst, diakon och subdiakon. Dem tillkom oftast de förnämsta gravplatserna i kyrkan, det vill säga i koret och nära högaltaret. Under de århundraden som LDV fördes var det tillåtet också för lekfolk att få sin grav i en kyrkobyggnad, men detta var som regel förbundet med någon form av ekonomisk transaktion, även om kyrkans företrädare idealt och rättsligt sett inte fick utkräva någon betalning för gravplats. I praktiken förhöll det sig däremot annorlunda: Det förelåg inte några större svårigheter att kringgå förbudet genom att hävda att donator gjorde och kyrkan tog emot en donation sedvanerättsligt i samband med gravsättning.

Flera personer bland lekfolket än Juliana har enligt LDV fått sin gravplats i domkyrkan, och ibland har det angivits var någonstans. Det förekommer också uppgifter om att vissa donatorer gravsatts på annan plats i Lund, exempelvis hos tiggarröder. Det gäller bland annat fru Ingæ, som gjorde en altarstiftelse i domkyrkan men gravsattes hos franciskanerna [6 februari].

Anniversarierna ger också information om ett antal altaren i domkyrkan, åt vem eller vilka dessa var helgade samt vem eller vilka personer som stod bakom en altarstiftelse. I vårt exempel här förefaller det som att Marine, Julianas mormor, antingen hade stiftat ett altare eller åtminstone givit en

donation till ett bestämt altare. Andra anniversarier är tydligare på denna punkt och omtalar uttryckligen att en bestämd person stiftat (*construxit*) ett altare till ett eller flera angivna helgons ära och kanske också var i domkyrkan detta altare var placerat. Under den 25 februari uppgavs om riddaren Jacobus Jønæsson under 1300-talets andra tredjedel att han stiftat ett altare till aposteln Jakob och jungfru Katarina till förmån för sin och sin hustrus samt båda deras föräldrars själar. Ibland talas det bara om att ett altare stiftats utan att dedikationshelgon uppges [31 januari], ibland nämner en person ”sitt altare” syftande på stiftaren [8 september], men ibland också ”altaret under orgeln” [8 oktober] eller ”helige Thomas [Becket] altare invid trappan” [5 november]. Det sistnämnda kompletteras av anniversariet för kaniken Petrus Botulphi [17 mars], där vi får veta att Thomas altare fanns ovanför trappan åt söder (*ad altare Thome Cantuariensis supra gradus ad partem australem*). I vårt utgångsexempel sägs att Marines altare fanns nere i kyrkan nära den norra dörren, och därigenom och på andra ställen i LDV och på andra sätt – om än inte särskilt utförligt och endast indirekt – får vi sparsam information om domkyrkans utseende.

I sin bok om domkyrkans medeltida skattsamling räknade Göran Axel-Nilsson med att det funnits 79 altaren, vilka dock inte alla vid något tillfälle varit i funktion samtidigt. Dessutom utgick han från att det föreligger en viss felmarginal beroende på att ett och samma altare kan ha benämnts på olika sätt i olika dokument och därför felaktigt kommit att räknas som minst två.⁵ Enligt en förteckning från 1400-talets slut var altarnas antal omkring 60,⁶ och troligen kommer den uppgiften sanningen närmare. Därutöver kan framhållas att det inte går att fastställa alla altarnas lägen, men hur som helst har deras antal varit ansevärt. LDV innehåller uppgifter om 32 altaren och ibland, men mycket sällan, vilken dag en del av dem invigts (*dedicatio altaris*). Den 4 januari invigdes ett altare åt den tidigare nämnde helige ärkebiskopen Thomas [Becket] av Canterbury, mördad i katedralen där år 1170, vars kult omedelbart därefter spreds oerhört snabbt ut över norra Europa. Altarvigningarna den 1 september omtalas, det vill säga när domkyrkan som helhet invigdes år 1145 samt den 30 juni då huvudaltaret i kryptkyrkan invigdes till Johannes Döparens ära år 1123. I övrigt handlar det endast om några få angivna dedikationsdagar.

Evighet och vardag

Anteckningarna i LDV speglar både den medeltida synen på människan inför livets slut och vad som är därbortom och den vardag som gällde för kleresiet. Båda dessa aspekter kom samman när prästerna gjorde sin tjänst för dem som inte längre fanns bland de levande. Ibland framträder detta i all sin enkelhet med bara namnet på ett avlidet barn vars själ skulle bli föremål för förbön en viss dag, och ibland handlar det om det verkligt storslagna i det mest påkostade och omfattande anniversariets utformning. Som jag nämnt vid ett flertal tillfällen finns många teman som skulle kunna

⁵ Axel-Nilsson 1989, s. 51–72.

⁶ Hylander 1820, s. 44.

fördjupas med utgångspunkt från LDV. Men också många andra frågor än de som gäller det rent kvantitativt mätbara, som anteckningarna ger upplysningar om, skulle kunna ställas. Hur såg klerkerna själva och andra kyrkans tjänare på sitt uppdrag vid de olika altarna dag efter dag? I vilken mån deltog de kvarlevande, var de än befann sig, med tankar och förböner när minnet av deras närstående högtidlighölls i Lunds domkyrka? Besökte de möjligen domkyrkan den dagen? Brydde man sig över huvud taget om de avlidna, när man väl hade köpt tjänsten att minnas dem och be för deras själar av kyrkans tjänare? Svar på sådana frågor kan inte LDV ge men däremot stimulans att gå vidare för att försöka finna dem.

Bibliografi

- Axel-Nilsson, Göran, 1989, *Thesaurus Cathedralis Lundensis. Lunds domkyrkas medeltida skattsamling*, Göteborg.
- Breengaard, Carsten, 1982, *Muren om Israels hus. Regnum og sacerdotium i Danmark 1050–1170*, København.
- Breengaard, Carsten, 1986, "Positivism og Weibull-mytologi", *Historisk tidsskrift* (dansk), 86, s. 274–283.
- DD = *Diplomatarium Danicum*.
- Hylander, Sven, 1820, *Catalogus reliquiarum sanctorum in ecclesia Lundensi*. Lundæ.
- Libri memoriales capituli Lundensis: Lunde domkapitels gavebøger og nekrologium*, ed. Christian Weeke, Kjøbenhavn 1884–1889 (repr. 1973).
- Necrologium Lundense: Lunds domkyrkas nekrologium*, ed. Lauritz Weibull (*Monumenta Scaniae historica*), Lund 1923.
- Sandholm, Åke, 1963, *Klockarämbetet i den svenska kyrkoprovinsen under medeltiden*. Åbo.
- Weibull, Curt, 1986, "Ny och äldre historieforskning om Danmark under tidig medeltid", *Historisk tidsskrift* (dansk), 86, s. 1–25.
- Weibull, Lauritz, 1928, "Nekrologierna från Lund, Roskildekrönikan och Saxo: Grunddrag i Danmarks historia under det 12. århundradet", *Scandia* 1, s. 84–112.